

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

УДК 316.42

Т. С. Веремієнко, асистент,
кафедра міжнародного менеджменту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

СОЦІОКУЛЬТУРНІ СПРОТИВИ ЕКОНОМІЧНІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасному глобальному економічному середовищі масштаби співпраці країн визначаються не лише рівнем технологічного розвитку, політичними та економічними його пріоритетами, а все більше культурними та цивілізаційними особливостями. Найважливішими відмінностями між людьми нині є не ідеологічні, політичні чи економічні, а саме світоглядні й культурологічні. Світ ще й досі є політично розділеним на національні держави, що можуть або погоджуватися з вимогами глобалізації, або ж відкидати їх.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Глобалізація, вестернізація, соціокультурні фактори та виклики глобалізації, асиметрії глобального розвитку, соціокультурна уніфікація, соціокультурна гармонізація.

Спрямувавши розвиток світового господарства на якісно новий рівень економічних, політичних, соціальних, екологічних, науково-технологічних та іншого роду перетворень, глобалізація, як всепоглинаючий процес, зумовила переорієнтацію уявлень суспільства щодо вимог сьогодення та перспектив безпечного розвитку людства. Рушійними силами глобалізації, безперечно, виступають технологічний прогрес, розвиток міжнародної інфраструктури, революційні зміни у сфері інформаційних технологій, лібералізація торгівлі й міжнародних зв'язків тощо. Найважливішими відмінностями між людьми нині є не ідеологічні, політичні чи економічні, а саме світоглядні й культурологічні.

На «глобальну карту світу» поставлено долю людства як єдиного цілого з майбутньою його соціальною еволюцією. До процесу глобалізації залучено величезні маси людей, що умовно «вливаються» у три світи: перший представлений світом «переможців» (тут зосереджено близько 16 % населення земної кулі:

Америка, Канада, ЄС, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль, Ісландія, Мальта, Норвегія, Швейцарія); другий — «претендентами на перемогу» (вісім «азійських тигрів»: Китай, Гонконг, Тайвань, Сінгапур, Південна Корея, Малайзія, Індонезія, Таїланд); третій — тими, «хто бере участь у конкурентній боротьбі, але реальних шансів на перемогу не має» (тут зосереджено 57 % населення планети: країни СНД та Східної Європи, країни і з середнім та низьким рівнем розвитку людських ресурсів, у т. ч. Бруней та Мексика) [10].

Цілком очевидно, що, поглиблюючись, глобалізація має не тільки позитивні (лібералізація обміну, нові форми міжнародного поділу праці, зростання руху капіталів, посилення конкурентної боротьби дозволяють досягати економічного зростання в багатьох країнах світу, сприяють розширенню зайнятості, зниженню рівня бідності й підвищенню добробуту), але й негативні прояви, породжує серйозні соціокультурні загрози. Зростання обсягів торгівлі й капіталовкладень на глобальному рівні здійснюється доволі швидкими темпами, але, здебільшого, в інтересах більш динамічних та могутніх країн. Ще й досі у країнах, що розвиваються, приблизно 1,3 млрд чол. не мають доступу до чистої води, близько 840 млн чол. не забезпеченні повноцінним харчуванням, а в 1,3 млрд чол. доходи становлять менше 2 дол. США на день¹.

Такі обставини неминуче сприяють поглибленню нерівномірності економічного й соціального розвитку в глобальному масштабі. І зростання в найближчі десятиріччя глобальної нерівності між багатими та бідними носить загрозливий характер. Цілком передбачуваним стало твердження відомого шведського економіста й соціолога Гуннара Мюрдала, який здобув широку популярність серед дослідження проблем нерівномірності соціального та економічного розвитку в масштабі планети, що внаслідок поглиблення нерівномірного співвідношення в розподілі матеріальних благ та виробничих ресурсів між багатими та бідними країнами Півночі та Півдня «бідні ставатимуть біднішими, а багаті — багатшими» [9].

Досліджуючи асиметрії глобальної взаємозалежності і взаємодії різних країн світу з точки зору конкурентної, інтелектуальної,

¹ До зони найбільшого соціального неблагополуччя можна віднести деякі країни Євразії. Так, 85 % населення Пд. Азії живе на 2 дол. у день. У тих районах Євразії, де життя паралізоване регіональними або внутрішніми конфліктами або негараздами, — у Пн. Кореї, Афганістані, Іраку, — масштаби бідності можуть бути ще більш кричущими. 2002 року рівень безробіття на території Західного берегу річки Йордан становив 38 %, а в Секторі Газа — понад 46 %, у Чечні — понад 90 % [5].

технологічної природи глобалізації, даний процес є здебільшого логічним та закономірним. Але зовсім некоректно і несправедливо детермінувати міжкраїнні суперечності в процесі глобалізації, не враховуючи соціальної сутності людини, з її природою, ментальними особливостями, культурною мотивацією, економічною поведінкою тощо. Адже саме людина виступає центром цивілізаційної перспективи, головним її суб'єктом. Водночас, саме людина виступає й носієм майбутнього цивілізації. Будь-які цивілізаційні соціально-економічні трансформації повинні розглядатись *лише* через призму людини, її еволюції. Тому що в ланцюзі «людина—суспільство—техніка» енергетика цивілізаційного процесу базується саме на енергетичному потенціалі людської особистості. І основою цивілізаційного розвитку, його умовами виступає суперечність між зростаючими матеріальними, постматеріальними, духовними потребами та інтересами *людини* [1].

В сучасних умовах глобалізації люди все частіше визначають себе, використовуючи такі поняття, як: походження, релігія, мова, історія, сімейні та моральні цінності, звичаї та суспільні інститути. Вони ідентифікують себе з етнічними групами, релігійними общинами, націями [11]. І сучасний етап розвитку, увійшовши в нову еру глобального доступу, прозорості й співробітництва, в той же час супроводжується поглибленням соціальної несправедливості. Світ ще й досі є політично розділеним на національні держави, що можуть або погоджуватися з вимогами глобалізації, або ж відкидати їх. Звичайно, багатші, сильніші й розвиненіші країни — особливо Америка — неминуче перебувають у вигіднішому становищі для того, щоб домінувати у цій «глобальній грі». Становищу ж іншої групи країн глобалізація загрожує втратою національного контролю над основними економічними активами й соціальною експлуатацією, що й викликає відповідну реакцію. Постулатом поширеного останнім часом «євроцентризму» є те, що «сучасне суспільство має відповідати західному, ... сучасна цивілізація — це західна цивілізація, і саме західна цивілізація — є сучасна цивілізація». «Абсолютно помилковою ідентифікацією» вважає це твердження С. Гантінгтон — директор Інституту стратегічних досліджень при Гарвардському університеті [11]. Принципи євроцентризму¹ не розширюють, а, навпаки, звужують можливості людства, поглиблюють супереч-

¹ Представлення історичного західного світу як універсальну модель, перетворення в недалекому майбутньому держав, що перебувають на ранніх етапах розвитку, на копії передових нині держав тощо [1].

ності світу, зумовлюють «зіткнення цивілізацій». Головним рушієм останнього є намагання штучно й до того ж у силовий спосіб *уніфікувати*. Саме принципи «силової уніфікації» цивілізаційного розвитку відповідно до «західних стандартів», а не зближення й гармонізації за принципами природно-історичного розвитку, й викликає спротив незахідних цивілізацій, який загострюється.

Сучасний соціальний хаос у світі в широкому розумінні є наслідком нового факту: світ політично пробуджується до усвідомлення нерівності людського існування. Поширення грамотності й особлива дія сучасних комунікацій привели до безпрецедентного зростання політичної свідомості мас, їм стало легше сприймати емоційну привабливість націоналізму, соціального радикалізму й релігійного фундаменталізму. Привабливість цих ідеологій підживлюється кращою поінформованістю про відмінності у матеріальному становищі людей, що підсилює зрозумілі почуття заздрості, обурення, ворожості, й веде до поглиблення самолюбного культурного й релігійного неприйняття того, що вважається перевагою привілейованих [10]. Світ, що формується, стає все більше непередбачуваним у своєму розвитку. Символічним відображенням глобальних викликів сучасності як сукупності найгостріших глобальних проблем, що стоять перед світовою цивілізацією на початку XXI ст., став феномен міжнародного тероризму та його різновидів — глобальний терор нового типу, який має, на відміну від традиційного, спрямованість проти конкретних осіб, характер масових убивств. З одного боку, тероризм пов'язаний з глобалізацією, і є наслідком породжених нею суперечностей у складному процесі зміни характеру державності, розладами у світовій системі державного суверенітету [7]. З іншого, тероризм сам безпосередньо впливає на розгортання глобальних процесів. Він не обмежується державними кордонами, а створює мережу відносин, що перетинають кордони таким чином, що боротьба з ним потребує консолідації міжнародних зусиль. Міжнародний тероризм як форма соціокультурного спротиву силовій економічній глобалізації тим самим загрожує основам демократичного світоустрою, спричиняє нові глобальні ризики, що потребує визначення нових орієнтирів світової політики. Як приклад — нестабільність відносин США з ісламським світом. Останній, у свою чергу, представлений групою країн, де зосереджено більш як половина населення світу і близько трьох чвертей усіх бідних; цей регіон є генератором демографічного вибуху на планеті й найважливішим джерелом міграційних процесів, які

спричиняються до дедалі інтенсивнішої міжнародної напруженості. Іслам сьогодні зростає швидше за будь-яку релігію світу. Протягом останніх років Близький Схід випередив усі інші регіони за темпами зростання населення, які становлять 2,7 % на рік, порівняно з 1,6 % у решті країн Азії й 1,7 % у Латинській Америці. Крім того, країни ісламського світу є зоною найжорсткішого у світі насильства на релігійному ґрунті; зоною найдеспотичніших у світі політичних режимів, а мусульманські общини розповсюджені майже по всьому світу [5]. І Америка, як єдина наддержавна у світі, має набагато слабкіші позиції перед безжалісним, фізично слабшим, але керованим фанатичними мотивами ворогом. Сила країн Ісламу криється саме у їх слабкості. Адже ті, хто мають панівні позиції, втратити можуть все і, насамперед, власний добробут, — і цей страх робить їх слабшими. Слабким же втрачати майже нічого, а здобути, на їхнє переконання, вони можуть все. Вони черпають свої сили у релігійних почуттях, виражають свої переконання з енергією, джерело якої криється у їхньому пригнобленому становищі. Сила слабкості відкриває можливості для використання чотирьох нових реалій сучасного життя: 1 — доступність засобів вражаючої сили більше не обмежується організованими та могутніми державами; 2 — глобальна мобільність людей і глобальні засоби зв'язку та комунікації полегшують вирішення завдань координування та планування для розпорошених підпільних осередків; 3 — відкритість демократичних суспільств сприяє проникненню у них ворожих сил, при цьому надзвичайно ускладнюючи виявлення загроз, що в остаточному підсумку призводить до ушкодження самої демократії; 4 — системна взаємозалежність у сучасному суспільстві створює сприятливе середовище для ланцюгових реакцій — якщо з ладу вийде якийсь один ключовий елемент системи, це призведе до стрімкого зростання безладдя в суспільстві та вибуху паніки [5].

Тож альтернативою силовій економічній глобалізації має бути утвердження пріоритету загальносуспільних цінностей, «диференційованої єдності» суспільства, внаслідок якої структурні компоненти сучасних інтеграційних процесів (state-nations) будуть зближуватись та взаємодіяти, не втрачаючи своєї оригінальності, залишаючись самими собою [2]. Збереження національної ідентичності людини має бути одним з пріоритетів та принципових ознак сучасності. Не є винятковим це твердження і для українського суспільства.

На відміну від інших держав Європи, входження України до світового економічного співтовариства, залучення її до глобаль-

ного економічного простору відбувається досить повільними темпами. Глобалізація у сприйнятті українського суспільства залишається складним і остаточно невизначеним процесом. Доволі незначна частка української нації має досвід зустрічі з проявами глобалізації. Разом з тим не можна сказати, що українці зовсім не орієнтуються в тому, що відбувається на міжнародній арені, наскільки ризикованими є дії економічно розвинутих держав по відношенню до власної держави та українського населення. Проте, зокрема, свідчать дані опитування українського населення стосовно глобальних процесів. На питання, «з чим пов'язуються процеси глобалізації в контексті зближення країн і народів», відповідь українського населення була неоднозначною (табл. 1).

Таблиця 1

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ У СПРИЙНЯТТІ УКРАЇНЦІВ*

Зв'язок глобалізації з:	%
З повсюдним проявом тероризму	14,0
Можливістю об'єднувати зусилля для боротьби з тероризмом	29,0
Неоколонізаторською політикою економічно розвинених країн Заходу	6,9
Можливістю більш швидкого розвитку відсталих країн	13,6
Можливістю для розвинених країн використовувати українську дешеву робочу силу	29,5
Можливістю для українців знайти роботу за кордоном	24,1
«Відтоком мізків» у багаті країни Заходу	28,2
Можливістю для української молоді отримати освіту на Заході	15,4
Можливістю для розвинених країн використовувати територію України для ввезення відходів свого виробництва	17,1
Можливістю об'єднати зусилля в боротьбі з екологічними катастрофами	21,9
Наступом американської культури	9,2
Можливістю користуватися глобальною мережею Інтернет	9,1
Інше	0,3
Нічого не чув про такі процеси	11,3
Важко сказати	24,6
Не відповіли	0,1

*Джерело: [8].

З даних табл. 1 видно, що половину відповідей можна віднести до таких, що мають скоріше позитивний зміст, несуть у собі надію як для конкретної людини, так і для країни в цілому; тоді як інша половина запитань має все ж таки негативний прояв, пов'язаний з соціальним ризиком. Більш-менш нейтральне ставлення до глобалізації в Україні пояснюється і відносною новизною цього явища, і нечастим вживанням даного терміну як у ЗМІ, так і в побуті. Зовсім іншу ситуацію ми будемо спостерігати, якщо дію тих же глобальних чинників назвемо впливом західного способу життя. В рамках дослідження «Українське суспільство», зокрема, ставилося питання: «Якою, на Вашу думку, є роль західного способу життя і культури в нашому житті?» (табл. 2).

Таблиця 2

**РОЛЬ ЗАХІДНОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ
І КУЛЬТУРИ В ЖИТТІ УКРАЇНЦІВ***

Західний спосіб життя й культури:	%
Залучають до кращих зразків культури	11,2
Підривають корені української національної культури	26,1
Допомагають молоді опановувати сучасний світ	22,9
Формують примітивні смаки	22,1
Сприяють тому, аби побут і поведінка жителів України стали більш сучасними	21,8
Руйнують моральні устої нашого суспільства	32,4
Сприяють формуванню терпимого ставлення до людей інших рас, національностей, культур і релігій	12,4
Формують ідеали і моральні цінності, що не є притаманними жителям України	22,6
Ведуть до єднання людей різних національностей на основі єдиної універсальної культури та способу життя	9,2
Не справляють ніякого суттєвого впливу	4,4
Приймаються лише вузькою, «елітною» верствою населення	8,7
Викликають роздратування й неприйняття у переважної більшості населення	17,1

Західний спосіб життя й культури:	%
Інше	0,3
Важко сказати	18,4
Не відповіли	0,1

*Джерело: [8].

У відповідях на це запитання домінували негативні твердження, з чого можна зробити висновок, що оцінка західного способу життя і культури сприймається скоріше в негативному сенсі. Разом з тим, оцінюючи відповіді респондентів стосовно впливу західного способу життя, можна висунути гіпотезу, що насправді негативні оцінки є реакцією на трансформаційні і фактично модернізаційні процеси, які відбувалися в Україні протягом останнього часу. Особливо показовим у цьому сенсі є відповіді про руйнування моральних устоїв нашого суспільства, яку вибрали найбільше респондентів (32,4 %), про підриг коренів національної культури (26,1 %), формування неприйнятних українцям цінностей (22,6 %); про формування примітивних смаків (22,1 %). Ці відповіді свідчать не про що інше, як про внутрішню трансформацію: постійно змінюваний соціальний простір та реформи, почасти сприймаються негативно, на відміну від тієї стабільності, в якій ми перебували протягом тривалого часу в радянську епоху. Відповідно, дане опитування частково дає відповіді на те, яким чином українці сприймають модернізацію соціальних умов і відносин — і виходить, що не дуже позитивно. Крім того, невизначеність українського суспільства здебільшого пояснюється ще й цивілізаційною його специфікою. Яка, зокрема, полягає в тому, що Україна належить до розряду цивілізаційно розколотих країн. Вона, по суті, перебуває на межі двох світів, двох культур та ментальностей, що і визначає складність консолідації суспільства. «Диференціація західного і православного християнства породила два різних суспільства — західне і православне». Така національна невизначеність щодо цивілізаційної приналежності в Україні може призвести до масштабних конфліктів вздовж лінії зламу між цивілізаціями [3]. Але в будь-якому випадку сучасний процес залучення України до глобального економічного простору має орієнтуватись на готовність та здатність протистояти новим викликам і загрозам, на солідар-

ність з менш розвинутими країнами для спільного прогресу. Не менш важливим, в цьому контексті, є соціальний оптимізм і відповідна суспільна консолідація — політична, економічна, духовна [13]. Адже лише світ, у якому посилюватиметься спільна соціальна свідомість, і який буде відкритішим для руху — нехай навіть і регульованого — не просто товарів, капіталу, а також і людей, — зможе втілити позитивний потенціал глобалізації.

Література

1. *Гальчинський А.* Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. — К.: Либідь, 2006.
2. *Гальчинський А.* Кінець Єврофедералізму?! // Зеркало недели. — 3 жовтня, 2007. — № 41 (670).
3. *Тойнбі Дж.* Постигание истории. — М.: Прогресс, 1991. — 730 с.
4. Доклад о развитии человека за 2006 год. — ПРООН, Нью-Йорк. — Оксфорд: Оксфорд юниверсити пресс. — С. 331—338.
5. *Бжезінський З.* Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А. Іщенка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 203 с.
6. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / За ред. С. І. Юрія, Є. В. Савельєва. — К.: Знання, 2007. — С. 498—521.
7. *Ильин М.* Политическая глобализация: институциональные изменения // Грани глобализации: трудные вопросы современного развития, 2003.
8. *Бевзенко Л.* Глобалізаційні ризики та надії в уявленнях українців / Українське суспільство — 2003. Соціологічний моніторинг: За ред. В. Ворони, М. Шульги. — К.: ІС НАН України, 2003.
9. *Матвеев С. О., Лясота Л. І.* Економічна соціологія: Підручник. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. — 184 с.
10. *Роузфілд С.* Порівнюємо економічні системи: культура, багатство та влада у ХХІ столітті / Пер. з англ. — К.: К.І.С., 2005. — 370 с.
11. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций? // Полис. — 1994. — № 1. — С. 33—48.
12. *Сіденко С. В.* Соціальні проблеми глобалізації / Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 38—54.
13. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія // За заг. редакцією Д. Г. Лук'яненка, В. І. Чуужикова. — К.: КНЕУ, 2007. — С. 31—47.

14. <http://credo-new.narod.ru> (Социокультурные и политические проблемы глобального развития).

15. www.rusk.ru (Новый этап глобализации).

Стаття надійшла до редакції 02.06.2008.

УДК 339.137.2:005.44

С. Ю. Пахомов, доцент кафедри
міжнародного менеджменту,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ВЕКТОРИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ЇХ ЗМІНИ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Поняття глобалізації одержало розповсюдження з 80-х років, хоч саме явище, як те що відбулось, відноситься до років 70-х. Вважається, що вперше використав цей термін у своїх працях американський соціолог Р. Робертсон. Вихід низки його статей завершився виданням книги під назвою «Глобалізація».

За суто зовнішніми, поверхневими ознаками глобалізація представлена виробництвом, що набуває всесвітніх масштабів у своїх єдиних принципах і підходах; безмежною, в порівнянні з попереднім періодом, відкритістю світу; домінуванням фінансів над виробництвом і стрімкою всесвітньою фінансовою інтеграцією, інформаційною революцією та Інтернетом. Ця всесвітня мережа зростає фантастичними темпами; широким і майже повсюдним визнанням на планетарному просторі в якості базових цінностей демократії, прав людини, неприйняття агресії, гноблення, геноциду і т. д.

Внаслідок якби-то затверджується розуміння глобалізації як системного геоекономічного, геополітичного і геогуманітарного явища, що впливає на всі сторони життя. При цьому характерною рисою глобалізації є всеохоплююче включення в цей процес усіх країн світу.

При більш поглибленому аналізі глобалізації виявляється відповідність її становлення і розвитку в часі зі вступом країн світового авангарду в початкову фазу постіндустріалізму. Напевно в цьому співпадінні, що є досягненням країн високо розвинутих, і цілковитій відсутності цієї стадії розвитку у біль-